

Про видову самостійність *Carlina cirsioides* Klokov (Asteraceae)

Віктор І. Мельник

Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України (Київ)
e-mail: melnukviktor6@gmail.com; orcid: 0000-0001-8315-8468

MELNYK, V. On the species independence of *Carlina cirsioides* Klokov (Asteraceae). — The systematic position and modern state of populations of the rare species of Ukrainian flora *Carlina cirsioides* Klokov (Asteraceae) are considered. Since this species is included into the Red Data Book of Ukraine (2009) and the European List of Globally Threatened Animals and Plants (1991), it is well-known for European botanists as an endemic of the Ukrainian flora. However, neither the authors of Flora Europaea (1976), nor monographers of the genus *Carlina* recognize *Carlina cirsioides* as a separate species. Comparative morphological, chorological, and coenotic analyzes does not allow *Carlina cirsioides* to be considered as a separate species, endemic and relic of the Ukrainian flora. According to morphological features, specimens from the plains of Ukraine are referred to the subspecies *Carlina acaulis caulescens*, which is distributed mainly in plain regions of Europe. Ecological and coenotic conditions of habitats of *Carlina acaulis* in the lowland part of Ukraine are different from its habitats in the Carpathians and Alps and are close to xerotherme grass communities with *Carlina acaulis* of plains of Central Europe. Steppe communities of *Festuco-Brometea* class with *Carlina acaulis* in the Volhynian-Podolian Upland are similar to xerotherme communities with *Carlina acaulis* of Central Europe. *Erico-Pinetea* class communities are common habitats for *Carlina acaulis* in the Ukrainian Polissia and north-eastern Poland. Lowering the species status of *Carlina cirsioides* from separate species to subspecies *Carlina acaulis caulescens* does not diminish its phytosozological value. Due to the low number of *Carlina acaulis* populations in the Volhynian-Podolian Upland and Polissia, all localities of this species in the lowland part of Ukraine need to be provided by protection.

Вступ

Відкасник осотоподібний (*Carlina cirsioides* Klokov, Asteraceae) вважається одним із найбільш відомих ендеміків флори України, оскільки він внесений не лише до Червоної книги України (2009), а й до Європейського червоного списку рідкісних видів тварин і рослин, які зникають у світовому масштабі (European... 1991). Однак, його видова самостійність не визнається ні авторами «Flora Europaea» (Webb 1976), ні монографами роду *Carlina* (Meusel & Kästner 1994). Щоб уникнути цього протиріччя і встановити систематичне положення цього виду, нами вивчалися його популяції у порівняльно-морфологічному, географічному та еколого-ценотичному відношеннях.

Матеріали та методи

В основу роботи покладені матеріали польових досліджень проведених в 2010–2020 рр. Вивчення популяцій *Carlina cirsioides* проходило у рівнинній

частині України в Рівненській, Житомирській, Львівській, Івано-Франківській, Тернопільській та Хмельницькій областях.

Вивчені гербарні зразки *Carlina cirsioides*, що зберігаються у гербаріях Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України (KW), Національного ботанічного саду імені М.М. Гришка НАН України (KWHN), Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка (KWU*), Львівського національного університету імені Івана Франка (LW), Державного природознавчого музею НАН України у Львові (LWS), Інституту екології Карпат НАН України (LWKS), Рівненського обласного краєзнавчого музею.

Картосхеми поширення виду складено точковим методом. Фітоценотичні описи й вивчення вікової структури популяцій проводились за методикою, викладеною у роботі Т. О. Рабонтова (1983).

Для визначення онтогенетичних станів популяцій *Carlina cirsioides* використовувалися діагностичні ознаки етапів онтогенезу виду, виділені Т. К. та А. Т. Зеленчуками (1996). Облік щільності популяції здійснювався на трансектах завширшки 1 м², в межах яких закладалися пробні ділянки 1x1 м².

Результати та їх обговорення

Відкашник осотоподібний *Carlina cirsioides* Клоков був описаний М. В. Клоковим (Клоков 1954) за гербарним зразком зібраним А. Ракочі в 1901 р. в околицях с. Біличі поблизу Києва (зразок зберігається в Ботанічному інституті імені В. Л. Комарова РАН в м. Санкт-Петербурзі). Згідно з першоописом М. В. Клокова (Клоков 1954) та його опису у «Флорі УРСР» (Клоков 1962), *Carlina cirsioides* — це монокарпик, дворічна рослина, ендемік та релікт флори України. Його коренева система представлена міцним стрижневим коренем, який заглиблюється на 30–40 см. Стебла поодинокі, близько 5–55 см (до 1 м) завдовжки, звичайно розвинуті, рідко вкорочені. Прямостоячі, прості, клочкувато-павутинисті, до цвітіння тонкоповстисті, під опущенням брудно-пурпурові, досить густоулишені, з одним великим кошиком. Листки зібрані в прикореневу розетку та розміщені по стеблу, світло-зелені, жорсткуваті, черешкові, з коричнювато-брудно-пурпуровим, лише трохи розширеним при основі черешком, разів у три коротшим за пластинку, по краях позбавленим колючок або х невеликою їх кількістю, перисторозсічені, до перистороздільних або деякі (зовнішні в прикореневій розетці) перистонадрізані, в обрисі довгасто-еліптичні до еліптичних, близько 11–45 см завдовжки і 7–15 см завширшки, під час цвітіння помітно павутинисті з обох боків, в молодому віці досить густопавутинисті до тонкопавутинистих; бокові сегменти або лопаті листків у кількості 4–10 пар, близько 10–68 мм завдовжки і 6–50 мм завширшки, пальчатонадрізані та почасти роздільно з довгасто-ланцетними колючими лопатями, по краях (разом із верхівковою часткою) колючозубчасті. Кошик близько 4–5 см завдовжки (з простими внутрішніми листочками обгортки) близько 9–13 см в діаметрі (з відгорнутими горизонтальними листочками) диск кошика (без листочків) 4–7,5 см у діаметрі; верхівкові листочки, що підпирають кошик, почасти схожі з прикореневими та сте-

бловими, до 20 см завдовжки і 9 см завширшки, але здебільшого дрібніші, з широкими черешками та перистими розгалуженими колючками нижче середини, переходові за формою і розмірами до листочків обгортки зовнішнього ряду; останні сидячі, з паристими розгалуженими колючками по краях, на верхівці трохи розширені або звужені, колючочозагострені, в обрисі загальною довгасті, 14–50 мм завдовжки, 7–15 мм завширшки, здебільшого темно-бурі; колючки їх 2–8 роздільні; середні листочки яйцевидно- або вузько ланцетні, 11–25 мм завдовжки і 2,5–5 мм завширшки (при основі), тонко загострені, зовні бурувато-коричневі, помітно павутинисті, ширші й коротші з цих листочків вище середини по краях із помітними рясними колючечками; внутрішні листочки лінійні або вузько лінійні, 33–37 мм завдовжки і 2–5 мм завширшки; вище середини трохи розширені й тут з обох боків блискучі, жовтуваті, нижче середини з зовнішнього боку бурувато-темно-пурпурові, з внутрішнього майже такі ж, як і вгорі, на верхівці тонко загострені; віночки 11–13 мм завдовжки, з зубцями 1,2–1,7 мм завдовжки жовтуваті. Сім'янки довгасті, 3,8–6,0 мм завдовжки, 1,5–2,0 мм завширшки, темно-сірі, густоволосисті, на верхівці по краю з кільцем волосків до 2,5 мм завдовжки, чубок 14–17 мм завдовжки і щетинки його з'єднані по 5–7 у пучечки.

Підсумовуючи аналіз морфологічних ознак *C. cirsioides* як нового виду, М. В. Клоков (1954) зауважує, «наш вид добре відрізняється від *Carlina acaulis* L., окрім виражених розвинених стебел, іншою формою листків та більш вираженим на них опушенням, а також значно дрібнішими корзинками».

Чи достатньо таких дрібних ознак, щоб за ними ідентифікувати новий вид? Явно не достатньо. То ж не випадково цей вид не визнавали монографи роду *Carlina* (Meusel, Kästner 1994). Не визнаючи видової самостійності *C. cirsioides*, особини з добре вираженими стеблами вони відносили до підвиду *C. acaulis* ssp. *caulescens* (Lam) Schriber et Martens.

На відміну від безстеблого або короткостеблого підвиду *C. acaulis acaulis* (рис. 1), *C. acaulis caulescens* (рис. 2) являє собою рослину, що складається з добре розвинених квітконосних пагонів заввишки 20–40 (до 90) см., безлистих або зі стебловими листками. На відміну від *C. acaulis acaulis*, що поширений в горах Європи (Пиреней, Апенніни, Балкани, Альпи, Карпати) *C. acaulis caulescens* зростає не лише в горах, а й на рівнинах Європи. Так, в Герцинській Європі цей підвид поширений на Бургундській височині, Рейнських сланцевих горах, в Тюрінському лісі (Meusel & Kästner 1994).

Автор обробки роду *Carlina* у «Flora Europaea» (Webb 1976) також не визнавав видової самостійності *Carlina cirsioides*. Він виділяє два підвиди *C. acaulis*, підвиду *C. acaulis caulescens* монографів роду в нього відповідає підвиду *C. acaulis simplex* (Waldst. et Kit) Nyman. (= *Carlina acaulis aygreta* Waldst. et Kit) з розгалуженими або простими стеблами.

G. Hegi (1975) виділяє два підвиди *C. acaulis*, а в межах підвиду *C. acaulis acaulis* — форму var. *caulescens* Lam., яка відзначається розвиненими стеблами, завдовжки до 30 см і розеткою листків, що розміщені навколо суцвіття.

Рис. 1. Підвид *Carlina acaulis acaulis*.

Рис. 2. Підвид *Carlina acaulis caulescens*.

Інший підвид цього виду *Carlina acaulis aygreta* Waldst. et Kit (= *C. acaulis simplex* (Waldst. et Kit)) має розвинені стебла, а розетка навколо суцвіття відсутня. У Флорі Румунії (Nyárády 1964) наведено три форми *Carlina acaulis* — типова *var. typical* Beck — без стеблова або короткостеблова з розеткою листків; *var. alpine* Beek. l.c. (*var. caulifera* Vaupé.) — з розвиненими стеблами — 10–40 (50) см) та розеткою листків навколо корзинки; *var. aggregata* W. et K. — з розвиненими стеблами та поодинокими листками на них.

У Польщі *Carlina acaulis* широко поширена в гірських регіонах (Карпати, Судети), а також на Малопольській височині. На інших рівнинних територіях (Великопольща, Куяви, Мазурське Поозер'я, Помор'я) трапляється рідко. При цьому рівнинні популяції представлені переважно підвидом *C. acaulis caulescens* (Wasiłowska & Wolkowski 2009).

Наведений огляд свідчить про те, що *C. acaulis* є складним сингамеонем, який складається із переважно гірського безстеблого або низько стеблого підвиду *C. acaulis acaulis* та переважно рівнинного підвиду *C. acaulis caulescens*. Морфологічні ознаки описаного М. В. Клоковим виду *C. cirsioides* тотожні ознакам останнього підвиду. Аналіз гербарних зразків *C. cirsioides*, що зберігаються в гербарії Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України показав, що тут представлені як рослини з добре розвиненими стеблами з розетками листків навколо суцвіт'я або без них, так і безстеблові рослини.

В папках під назвою «*C. acaulis*» в гербарії Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного НАН України поряд із безстебловими та низькостебловими рослинами також представлені рослини з добре розвиненими стеблами, які морфологічно нічим не відрізняються від зразків, що зберігаються в папках під назвою «*C. cirsioides*». Вони відрізняються між собою лише географічним поширенням. Перші зібрані в Карпатах, останні — в рівнинній частині України. Виникає логічне запитання чому гірські рослини віднесено до *C. acaulis*, а рівнинні рослини — до *C. cirsioides*. Варто було б відмовитись від назви виду *C. cirsioides* і вживати пріоритетну назву *C. acaulis* для рослин зі всієї території України. До речі всі зразки рослин, що були зібрані на рівнинній території, починаючи від зборів В. Монтрезора, визначені як *C. acaulis caulescens*,

що задокументовано на етикетках. Вони були переведені до *C. cirsioides* після ревізії М. В. Клокова, про що свідчить його *nota critica*. Зважаючи на те, що рослини з рівнинної частини України фігурують під назвою *C. cirsioides* у всіх виданнях Червоної книги України (Червона... 2009) та Міжнародних Червоних списках (European List... 1991) допустиме вживання цієї назви як синоніму *C. acaulis*.

Описуючи *C. cirsioides*, М. В. Клоков (1954, 1962) відносить його до дворічних монокарпиків. Слідом цей вид відносили до монокарпиків Б. К. Шишкін та Є. Г. Бобров (1962), Л. С. Белоусова зі співавт. (Белоусова *et al.* 1979) та інші. На основі спостережень в природі та в культурі А. Т. Зеленчук та Т. К. Зеленчук (1987) дійшли висновку, що *C. cirsioides* є багаторічним полікарпиком. Наші багаторічні спостереження за ростом та розвитком рослин цього виду в природі та в культурі підтверджують цю точку зору.

Наведені вище дані не дозволяють відносити популяції з рівнинної частини України до окремого виду *C. cirsioides*. За всіма морфологічними ознаками це *C. acaulis*. Виходячи з цього твердження М. В. Клокова (1962) про *C. cirsioides* як окремий вид, ендемік та релікт флори України є помилковим. Реліктову природу не підтверджують і ботаніко-географічні відомості. В ареалі цього «виду» відсутні характерні для реліктових видів диз'юнкції. Українські рівнинні популяції прилягають безпосередньо до карпатської частини ареалу *C. acaulis* та до рівнинних популяцій цього виду в Польщі.

В цілому, *C. acaulis* — середньоєвропейський вид, ареал якого охоплює переважно гірські регіони Європи (Пиреней, Альпи, Апенніни, Юри, Балкани, Карпати та прилеглі до них рівнини герцинської Європи (Бургундська височина, Рейнські сланцеві гори, Тюрінський ліс), Польщі (Помор'я, Мазурське Поозер'я, Великопольсько-Куявська рівнина, Малопольська височина) та України (Волино-Подільська височина та Подільська низовина).

В Україні *C. acaulis* є більш поширеним у Карпатах (рис. 3) а на рівнині вид перебуває поблизу Північно-Східної межі ареалу та є досить рідкісним (рис. 4). Ця межа проходить на краю Поліської низовини поблизу смт Деражне Костопільського району Рівненської області — міст Житомир, Київ, Бровари звідки повертає на південь і проходить поблизу міст — Бердичів, Вінниця, Хмельницький, Підволочиськ.

Згідно з даними М. В. Клокова (1962), описаний ним новий вид роду *Carlina* зростає у розріджених лісах, на сухих луках і степових схилах. Проведений нами детальний аналіз місцезростань виду рівнинної частини України показав, що на Волино-Подільській височині він приурочений, в основному, до лучних степів на схилах останцевих гір південної, західної та східної експозиції на збагачених кальцієм рендзинах.

Вид входить до складу формацій *Cariceta humilis*, *Brachypodieta pinnati*, *Bromopsideta inermis*, *Festuceta valesiaca*, *Festuceta rubrae*, *Anthericeta ramosi*, *Elytrigietia intermediae*, асоціацій *Carex humilis* + *Bromopsis inermis*, *Carex humilis* + *Thalictrum foetidum*, *Carex humilis* + *Anthericum ramosum*, *Festuca valesiaca* + *Inula ensifolia*, *Festuca valesiaca* + *Helictotrichon desertorum*,

Festuca rubra + *Elytrigia repens* + *Filipendula vulgaris*, *Anthericum ramosum* + *Carex humilis*, *Anthericum ramosum* + *Bromopsis inermis*, *Anthericum ramosum* + *Brachypodium pinnatum*, *Elytrigia intermedia* + *Inula ensifolia*, *Brachypodium pinnatum* + *Carex humilis*, *Brachypodium pinnatum* + *Anthericum ramosum*, *Brachypodium pinnatum* + *Festuca valesiaca*, *Brachypodium pinnatum* + *Inula ensifolia*, *Brachypodium pinnatum* + *Molinia caerulea* + *Elytrigia repens*, *Brachypodium pinnatum* + *Sesleria caerulea*, *Brachypodium pinnatum* + *Poa pratensis*, *Brachypodium pinnatum* + *Elytrigia intermedia*.

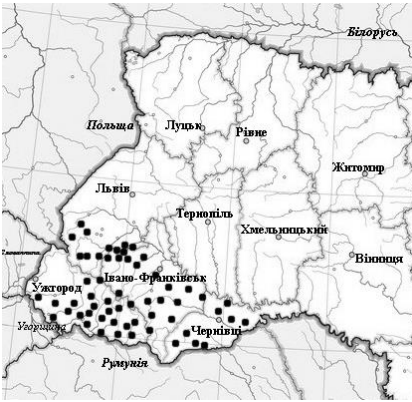

Рис. 3. Географічне поширення *Carlina acaulis* в Українських Карпатах (локалітети — за гербарними та літературними даними).

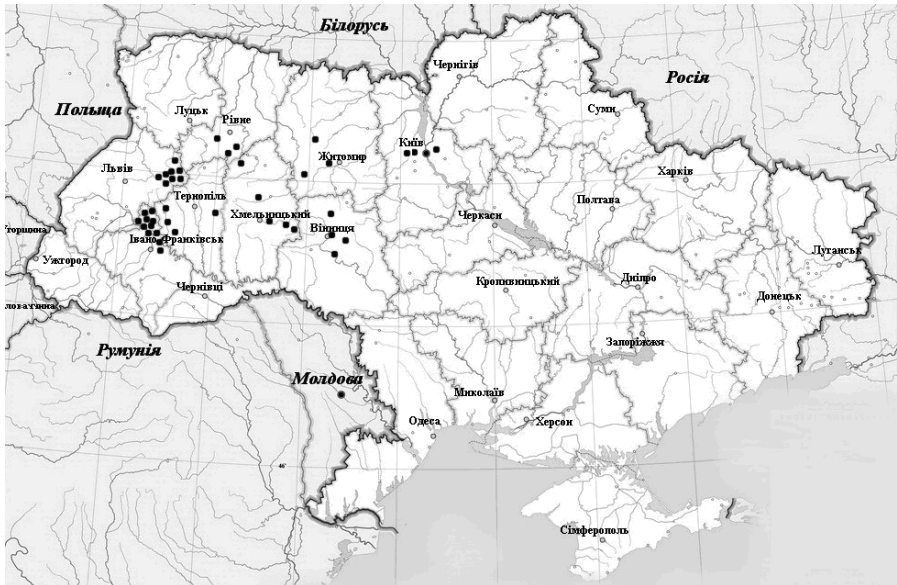

Рис. 4. Географічне поширення *Carlina cirsioides* (= *C. acaulis caulescens*) в рівнинній частині України.

Значно рідше *C. cirsioides* трапляється в екотопах між лісовою та лучною рослинністю та на лісових галявинах. На крайньому півдні Поліської низовини *C. acaulis* зростає в світлих соснових та мішаних лісах.

Отже, в рівнинній частині ареалу в Україні *C. acaulis* входить переважно до складу степових угруповань класу Festuco-Brometea значно рідше до лісових угруповань класу Erico-Pinetea та лучно-лісових екотонів. Гірські місцезростання *C. acaulis* значно відрізняються від рівнинних. В Карпатах *C. acaulis* — компонент гірських лук, приурочений до теплих схилів, вкритих щільнодернистими формаціями — біловусниками, куничниками, костричниками на висотах до 2000 м (Малиновський 1980). Подібні умови місцезростань виду в Альпах, де він є компонентом лучних угруповань із домінуванням *Bromus erectus*, *Nardus stricta*, *Festuca valesiaca* (Hegi 1987).

В рівнинних регіонах Середньої Європи місцезростання *C. acaulis* відмінні від гірських. Тут вид приурочений переважно до ксерофільних травянистих угруповань на ґрунтах багатих на кальцій. Такі угруповання наводяться до Вогезів, Шварцвальду, Баварського лісу, Швабського Альбу, Швабсько-Баварського плоскогір'я (Meusel & Kastner 1994).

На північному заході Німеччини *C. acaulis* входить до складу ксеротермічних кальцієфільних трав'янистих угруповань із домінуванням *Brachypodium pinnatum*, *Festuca gessphalica*, *Bromus eruthus*, та з участю *Cirsium acaule*, *Carlina vulgaris*, *Gentianella ciliata*. Разом із *Brachypodium pinnatum* *C. acaulis* зростає в низовині Вюрттембергу (Ellenberg 2009).

В Тюрінгському басейні *C. acaulis* зростає на ґрунтах багатих на кальцій і входить до складу угруповань утворених *Bromus erectus*, *Sesleria caerulea*, *Festuca ovina* разом із *Pulsatilla vulgaris*, *Gentiana cruciata*, *Vupleurum falcatum*, *Laserpitium latifolium* (Hegi 1987).

В північно-східній Польщі *C. acaulis* зростає у соснових борах (Wasilowska & Wolkowski 2009).

Порівняння еколого-ценотичних умов місцезростань *C. acaulis* показало значні відмінності між рівнинними та гірськими екотопами. В Карпатах і Альпах цей вид є компонентом гірських лук, а в рівнинних регіонах Європи він приурочений переважно до лучних степів на сході ареалу та до ксеротермічних трав'яних угруповань у західній частині. Ці угруповання близькі за флористичним складом і приурочені до ґрунтів збагачених кальцієм. Лісові угруповання із участю *C. acaulis* Поліської низовини близькі до прилеглих до них екотопів північно-східної Польщі. Отже, еколого-ценотичні умови місцезростань рівнинної частини України не є специфічними, вони є типовими для всєї рівнинної частини ареалу *C. acaulis*.

В цілому, дані морфології, хорології та фітоценології не дозволяють вважати описаний М. В. Клоковим *C. cirsioides* окремим видом, ендеміком та реліктом флори України. Рівнинні локуси цього «виду» в Україні допустимо умовно вважати географічною популяцією *C. acaulis*. Віднесення цієї популяції до *C. acaulis* ніскільки не знижує її фітосозологічної цінності.

Аналіз чисельності популяції *C. acaulis* в рівнинній частині ареалу виду в Україні дозволив установити, що поблизу східної межі ареалу цей вид є надзвичайно рідкісним. Підрахунок чисельності популяції *C. acaulis* на Подільській височині показав, що до їх складу входить від 3 до 2000 особин. Найнижчою є чисельність популяції на горі Макітра (Львівська обл.) — лише три особини. В п'яти із 14 досліджених популяцій налічується кілька десятків особин — від 25 до 89, або кілька сотень особин — 138 до 627 особин і лише в двох локальних популяціях — на Чортовій горі в Івано-Франківській області та на горі Зарваниця в Тернопільській області чисельність популяції становить близько 1000 особин в кожній. Отже, чисельність популяції є вкрай низькою. Середня щільність популяцій — 3–5 особин на 1 м², максимальна — 20 особин на 1 м² (Скоропляс 2015).

Наведені вище дані узгоджуються із матеріалами обліку популяцій цього виду проведених на Бурштинському Опіллі (Івано-Франківська обл.) в 2009–2011 рр. І. І. Дмитраш та Н. В. Шумською (2011). Чисельність особин із дев'яти досліджених ними популяцій становила від 23 до 5000 особин.

Поza межами Подільської височини, на краю Поліської низовини були виявлені лише поодинокі особини *C. acaulis*.

Популяції *C. cirsioides* (= *C. acaulis*) добре забезпечені охороною у рівнинній частині України. Вони охороняються у Національному природному парку «Галицький» (Івано-Франківська обл.), в природному заповіднику Медобори (Тернопільська обл.), ботанічних пам'яток загальнодержавного значення: Лиса гора та гора Сипуха (Львівська обл.), Чортова гора та Касова гора (Івано-Франківська обл.), в ботанічному заказнику місцевого значення гора Могила та гора Курилиха (Тернопільська обл.), в заповідному урочищі «Адамове Займисько» (Хмельницька обл.).

За нашими рекомендаціями в Тернопільській області створено ботанічний заказник місцевого значення гора Курилиха. Зважаючи на високу фітосозологічну цінність *C. acaulis* поблизу східної межі ареалу, всі популяції виду на Волино-Поділлі та Поліссі необхідно взяти під охорону.

Висновки

Carlina cirsioides Klokov (*Asteraceae*) відомий як ендемік флори України насправді не є ендеміком. Порівняльно-морфологічний та географічний аналізи дозволили встановити, що популяції цього «виду» відносяться до *Carlina acaulis* L. і ні чим суттєво не відрізняються від популяцій в рівнинних регіонах Середньої Європи, що належать до підвиду *Carlina acaulis caulescens*. Діагностичні ознаки, за якими був описаний *Carlina cirsioides* настільки незначні, що вони не дають підстав для виділення його як окремого виду, відмінного від *Carlina acaulis*.

Віднесення популяцій із Волино-Поділля та Полісся до реліктів флори України є помилковим, оскільки вони не є відособленими, а безпосередньо прилягають до карпатської частини ареалу *Carlina acaulis* та до його рівнинних популяцій в Польщі.

Еколого-ценотичні умови місцезростань *Carlina acaulis* в рівнинній частині України відрізняються від її карпатських екоотопів і близькі до місцезростань у рівнинних регіонах Середньої Європи. Лучні степи формації *Brachypodium pinnati*, *Bromopsieta inermis*, *Cariceta humilis*, *Festuceta valesiacae*, до складу яких входить *Carlina acaulis* на Волино-Поділлі, за еколого-ценотичними умовами та флористичним складом близькі до ксеротермічних трав'янистих угруповань Середньої Європи, а світлі соснові та мішані ліси — це місцезростання *Carlina acaulis* на Поліссі та в північно-східній Польщі.

Незважаючи на пониження видового статусу популяцій рівнинної частини України в зв'язку з віднесенням їх не до ендемічного виду *Carlina cirsioides*, а до широко ареального європейського *Carlina acaulis*, їх фітосозологічна цінність лишається незмінною. Раритетність *Carlina acaulis* в рівнинній частині України обумовлена вузькою еколого-ценотичною амплітудою та негативним антропогенним впливом на місцезростання та популяції (заліснення схилів, збір рослин як лікарської сировини та букетів).

Із метою збереження генофонду *Carlina acaulis* слід узяти під охорону всі популяції *Carlina acaulis* поблизу східної межі ареалу виду.

Література

- Белюсова, Л. С., Л. В. Денисова, С. В. Никитина. 1979. *Редкие растения СССР: Справочник*. Лесная пром-сть. Москва, 1–216.
- Дмитраш, І. І., Н. В. Шумська. 2011. Поширення та еколого-ценотичні особливості *Carlina cirsioides* Klokov і *Carlina onopordifolia* Besser. ex Szafer, Kulcz. et Pawl. на Бурштинському Опіллі. Теоретичні та практичні аспекти флорології та фітосозології: збірник праць всеукраїнської наукової конференції присвяченої 90-річчю з дня заснування Ботанічного музею. Київ, 77–81.
- Зеленчук Т. К., А. Т. Зеленчук. 1996. *Онтоморфогенез и жизненная форма Carlina cirsioides* Клок в условиях Западной Подолии. Львів, 1–13.
- Клоков, М. В. 1954. Новые украинские сложноцветные. *Ботанические материалы Ботанического института им. В. Л. Комарова АН СССР*. Ленинград, 354–363.
- Клоков, М. В. 1962. Рід відкасинок — *Carlina* L. *Флора УРСР*. Т. 2. Вид-во АН Української РСР. Київ, 419–431.
- Малиновський, К. А. 1980. *Рослинність високогір'я Українських Карпат*. Наук. думка, Київ, 1–280.
- Работнов, Т. А. 1983. *Фитоценология*. 2-е изд. Изд-во Моск. ун-та. Москва, 1–296.
- Червона... 2009. *Червона книга України. Рослинний світ*. За ред. Я. П. Дідуха. Глобалконсалтинг, Київ, 1–900.
- Скоропляс, І. О. 2015. *Рідкісні види роду Carlina L. флори України (географічне поширення, структура популяцій, охорона)*. Автореф. дис. ... канд. біол. наук; 03.00.05 — ботаніка. Київ, 1–24.
- Шишкин, Б. К., Е. Г. Бобров. 1962. Род *Carlina* L. *В кн.: Флора СССР*. Изд-во АН СССР. Москва, 27: 77–87.
- Ellenberg, H., C. Leuschner. 2010. *Vegetation Mitteleuropas mit den Alpen*. Verlag Eugen Ulmer, Stuttgart, 1–1334.
- Hegi, G. 1975. *Illustrierte Flora von Mitteleuropa*. Ed. 2, Paul Parey, Berlin, 6 (2, V): 1–1386.
- Meusel, H., A. Kästner. 1994. *Lebensgeschichte der Gold and Silberdisteln. Monographie der mediterran-mitteleuropäischen Compositen — Gattung Carlina*. Wien, 1–657.
- Nyarady, E. I. 1964. Fam. 107. Compositae Adans. In: *Flora Republicii Populare Romine*. Editura Academici Republicii Populare Romine, Bucuresti, 154–957.

Wasiłowska, E., D. Wolkowski. 2009. New localities of *Carlina acaulis* (Asteraceae) in north-eastern Poland. *Fragmenta Floristica et Geobotanica Polonica*, **16** (1): 59–64.

Webb, D. A. 1976. *Carlina* L. In: *Flora Europaea*. Volume 4. University Press, Cambridge, 208-211.

Резюме

МЕЛЬНИК, В. І. Про видову самостійність *Carlina cirsioides* Klokov (Asteraceae). — Розглянуто систематичне положення та стан популяцій рідкісного виду флори України *Carlina cirsioides* Klokov (Asteraceae). Оскільки цей вид внесено не лише до Червоної книги України (2009), а й до Європейського списку зникаючих видів тварин і рослин, він добре знаний європейськими ботаніками як ендемік флори України. Однак, ні автори "Flora Europaea", ні монографи роду *Carlina* не визнають видової самостійності *Carlina cirsioides*. Порівняльний морфологічний, хорологічний та ценотичний аналізи не дозволяють вважати *Carlina cirsioides* окремим видом, ендеміком та реліктом флори України. За своїми морфологічними особливостями особини з рівнинної частини України відносяться до підвиду *Carlina acaulis caulescens*, який поширений переважно в рівнинних регіонах Європи. Еколого-ценотичні умови місцезростань *Carlina acaulis* в рівнинній частині України відмінні від екоотопів виду в Карпатах та Альпах і близькі до угруповань з *Carlina acaulis* на рівнинах Центральної Європи. Степові угруповання класу Festuco-Brometea з участю *Carlina acaulis* на Волино-Подільській височині близькі до ксерофільних угруповань з *Carlina acaulis* Центральної Європи. Угруповання Erico-Pinetea є характерними угрупованнями з участю *Carlina acaulis* Українського Полісся та південно-східної Польщі. Пониження систематичного статусу *Carlina cirsioides* від окремого виду до підвиду *Carlina acaulis caulescens* не применшує його фітосоцологічної цінності. В зв'язку з низькою чисельністю популяцій *Carlina acaulis* на Волино-Подільській височині та на Поліській низовині всі локалітети цього виду в рівнинній частині України потребують охорони.